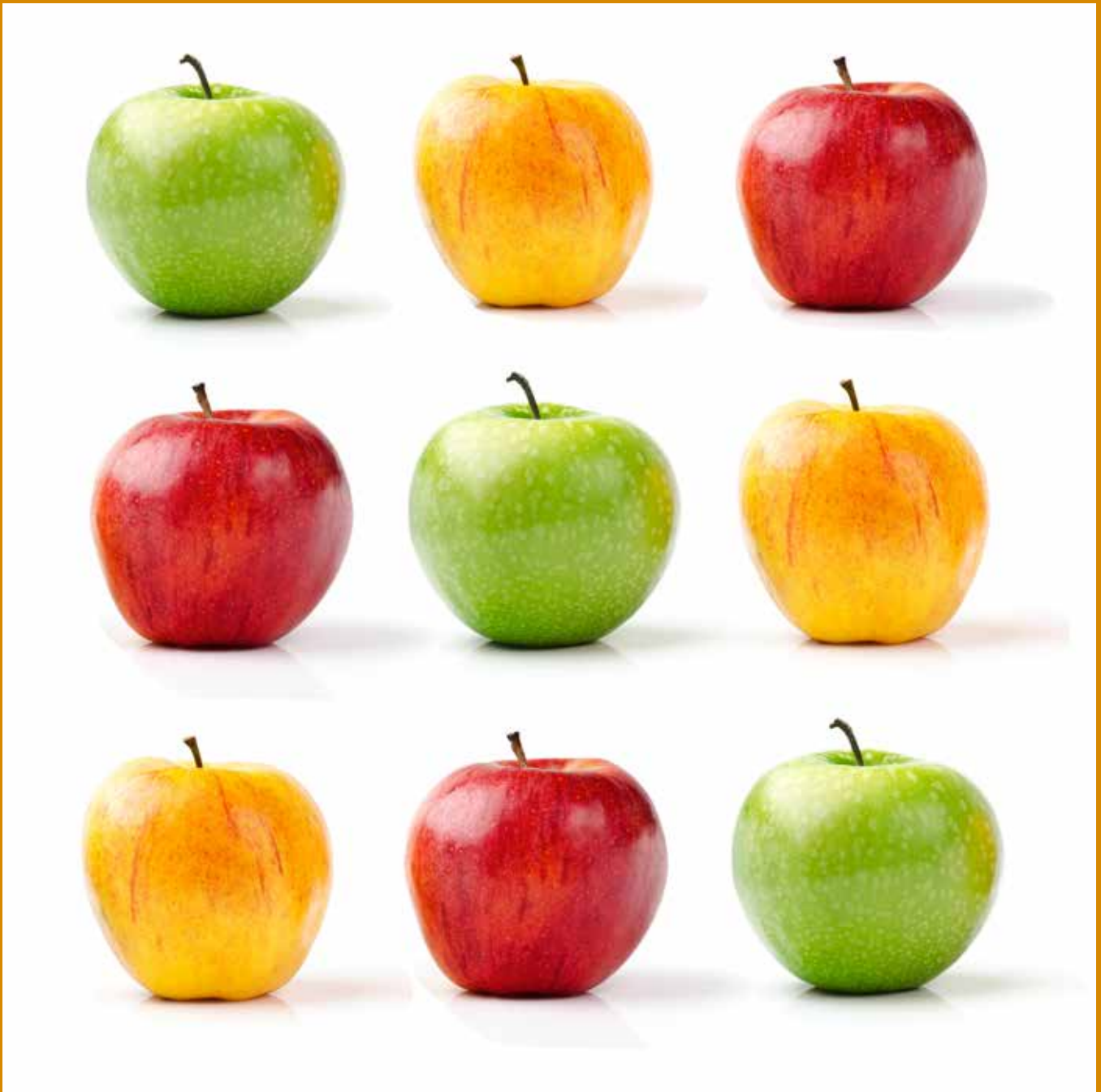

Etiska hänsyn vid offentlig upphandling av mat

Etiska hänsyn vid offentlig upphandling av mat

Per Sandin¹, Carl Brunius², Payam Moula³, Elin Rööös⁴, Lena Ekelund Axelson⁵, Lotta Rydhmer⁶

¹Institutionen för växtproduktionsekologi, SLU

²Institutionen för molekylära vetenskaper, SLU samt Institutionen för biologi och bioteknik, Chalmers

³Institutionen för filosofi och historia, KTH

⁴Institutionen för energi och teknik, SLU

⁵Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi, SLU

⁶Institutionen för husdjursgenetik, SLU

Utgivningsår: 2017, Uppsala

Utgivare: SLU, Framtidens lantbruk - djur, växter och markanvändning

Layout och redigering: Pernilla Johnsson, SLU

Foto: istockphoto

Tryck: SLU Service/Repro

Papper inlaga: 90 g Colotech Colour Impressions, märkning PEFC, EU Ecolabel

Papper omslag: 200 g Colotech Colour Impressions, märkning PEFC, EU Ecolabel

Typsnitt: Akzidenz Grotesk & Bembo

ISBN: 978-91-576-9503-1 (elektronisk), 978-91-576-9502-4 (tryckt)

© SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Etiska hänsyn vid offentlig upphandling av mat

Offentligt upphandlad mat och måltidsservice utgör en viktig del av matkonsumtionen i Sverige. I allt högre grad efterfrågar både allmänhet och politiker att etiska hänsyn, till exempel social rättvisa, djurvälstånd och miljöhänsyn, ska tas med vid upphandlingen.

I en studie som genomförts av forskningsplattformen Framtidens lantbruk vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, har man undersökt hur ett etiskt verktyg – *den etiska matrisen* – kan hjälpa beslutsfattare att fatta informerade beslut om etiska frågor i samband med offentlig upphandling av mat.

Offentlig upphandling av mat i Sverige

Svenska staten, kommuner och landsting upphandlar mat för cirka 10 miljarder kronor per år till skola, vård och omsorg. Det utgör ungefär fyra procent av den totala svenska marknaden för livsmedelsråvaror och måltidstjänster. Marknaden för upphandling domineras av ett fåtal stora leverantörer, med många och förhållandevis små köpare.

Mer än åtta av tio kostchefer har en politiskt beslutad policy för den mat som serveras inom sina verksamheter. Det vanligaste är att det ställs krav på att en viss andel av maten ska vara ekologisk, men det är också vanligt att ställa krav på näringsinnehåll, smak, djurskydd och miljöpåverkan.

(Konkurrensverket, 2015).

Den etiska matrisen

Den etiska matrisen är ett verktyg för att analysera och utvärdera valmöjligheter ur ett etiskt perspektiv, till exempel vad som händer om man ökar andelen ekologiskt kött i den kommunala måltidsverksamheten jämfört med att fortsätta som idag.

En utgångspunkt för den etiska matrisen är att det ofta kan råda oenighet om både fakta och värderingar i en viss fråga, och beroende på vilken typ av oenighet som råder kan det uppstå olika typer av problem.

Tanken är att man med hjälp av matrisen ska kunna identifiera vad man är oenig om, samt utvärdera situationen med hjälp av tre vägledande perspektiv. Dessa perspektiv är så kallade etiska mellannivåprinciper som täcker ett antal överväganden som människor med olika övertygelser ofta kan enas om är viktiga ur etisk synvinkel, utan att ta ställning om någon av principerna är viktigare än de andra. De tre mellannivåprinciperna är:

- 1. Respekt för välbefinnande**
- 2. Respekt för självbestämmande (eller integritet)**
- 3. Respekt för rättvisa, det vill säga att ingen diskrimineras och att de sämst ställda gynnas.**

Matrisen ska också innehålla de intressenter som är relevanta för frågan. Intressenterna kan till exempel vara konsumenter, skattebetalare, lantbrukare, livsmedelsföretagare, mjölkkor, framtida generationer eller naturen.

	<i>Välbefinnande</i>	<i>Integritet</i>	<i>Rättvisa</i>
Producenter	Goda arbetsförhållanden och inkomst	Frihet att fatta beslut	Rättvisa handelsregler
Konsumenter	Säkra produkter	Valfrihet	Överkomliga priser
Organism (djuren)	Djurvälfärd	Frihet att utöva naturligt beteende	Egenvärde
Annat levande (miljön)	Bevarande av naturtyp	Biodiversitet	Hållbart nyttjande

Matrisens kolumner representerar de tre moraliska mellannivåprinciperna om respekt för välbefinnande, integritet och rättvisa.

Raderna i matrisen representerar intressenterna. Vanligtvis är de minst fyra grupper: producenter, konsumenter, organism (till exempel djuren i produktionen) och miljö. Man har också friheten att lägga till nya intressentgrupper, eller dela upp en grupp i fler kategorier. Gruppen "konsumenter" kan till exempel delas upp i privata respektive offentliga. Det viktiga i valet av grupper är att deras intressen är viktiga att beakta i en given fråga. Det är förmodligen inte relevant att ta med produktionsdjur när man diskuterar vegetabiliska produkter.

Cellerna i matrisen fylls med resultat, det vill säga hur en viss intressegrupp påverkas utifrån en princip, till exempel: Hur påverkas producenternas välbefinnande om kommunen köper en viss typ av produkt? Matrisen innehåller på så sätt både faktauppgifter och värderingsmässiga bedömningar, alltså om påverkan upplevs som bra eller dålig.

Den etiska matrisen utvecklades av Ben Mepham och medarbetare på 1990-talet för att erbjuda ett verktyg som underlättar strukturerade diskussioner om etiska frågor. Den etiska matrisen är ett av de mest kända etikverktygen och det har använts inom många olika områden.

Den etiska matrisen som ett verktyg vid offentlig upphandling av mat

Under 2015–2016 genomförde Framtidens lantbruk en undersökning av den etiska matrisen som ett verktyg för etisk bedömning vid offentlig upphandling av mat i studien *Etiska hänsyn vid offentlig upphandling av mat*.

I denna studie deltog tjänstemän som på något sätt är inblandade i upphandling av mat och lokala politiker från tre mellansvenska kommuner i workshopar. Deltagarna fick använda den etiska matrisen som underlag för ett hypotetiskt beslutsärende som handlade om kött, till exempel om man ska servera ekologiskt kött i den kommunala verksamheten eller inte. Först gick försöksledarna igenom hur matrisen fungerar. Därefter diskuterade tjänstemän och politiker gemensamt inom gruppen för att hitta de etiska aspekter i frågeställningen som de tyckte var viktiga. De skrev in dessa i matrisen medan de diskuterade. Försöksledarna svarade på frågor och modererade diskussionerna vid behov. Förutom att fylla i matrisen skulle deltagarna ta ställning till följande frågor:

- Vad är ditt övergripande omdöme om verktyget?
- Tror du att matrisen är användbar vid diskussioner om etiska frågor kopplade till riktlinjer?
- Tror du att matrisen är användbar vid utvecklingen av riktlinjer?
- Tror du att matrisen är användbar för att fatta beslut i samband med utarbetandet av riktlinjer?
- Tror du att matrisen är användbar vid kommunikation till allmänheten om etiska ställningstaganden bakom fattade beslut?

Både tjänstemän och politiker var generellt positiva till verktyget, men särskilt politi-

kerna var tveksamma till hur användbart det skulle vara för att fatta politiska beslut.

Deltagarna ansåg att verktyget skulle vara mest användbart på ett tidigt stadium i diskussioner kring utformandet av riktlinjer eller policydokument för att skapa en gemensam utgångspunkt för de olika grupper som är involverade i arbetet. De såg också en stor potential för verktyget när det gäller kommunikation och dialog med allmänheten. Flera deltagare efterfrågade dock möjligheten att väga in ekonomiska aspekter i ställningstaganden. Några politiker tog också upp att den etiska matrisen tycks fungera väl för att belysa olika valmöjligheter inom en fråga, men att man i en politisk verklighet ofta måste ställa olika frågor mot varandra. Det är oklart om och hur den etiska matrisen skulle kunna användas för att svara mot de behoven.

En uppfattning som man var överens om var att den etiska matrisen främst fyller funktionen av att vara ett diskussions- och kommunikationsverktyg. Som ett verktyg vid offentlig upphandling av mat är matrisen därför kanske mer användbar på en expertnivå, till exempel vid statliga myndigheter som guidar och reglerar upphandling. Resultat från ett sådant förarbete kan sedan användas på bland annat kommunnivå vid diskussioner kring etikfrågor eller för att fastslå krav vid upphandlingar eller i policydokument. Uppfattningen var också att verktyget är mer användbart för tjänstemän än för politiker. Verktyget skulle därför kunna utvecklas genom att införa möjligheten att inkludera ekonomiska aspekter och att kunna balansera olika ställningstaganden mot varandra.

En utförligare redovisning av studien och dess resultat finns publicerad på engelska (Brunius m.fl. 2016), se referenslistan.

Lästips:

Den etiska matrisen som verktyg vid diskussion om regional livsmedelsproduktion

I mars 2016 hölls en workshop om Norrbottens framtida jordbruk och livsmedelsförsörjning på Länsstyrelsen i Luleå. Syftet var att utarbeta några scenarier för hur Norrbottens livsmedelsproduktion kan se ut 10-15 år in i framtiden. Den etiska matrisen användes för att belysa dessa möjliga framtider utifrån ett etiskt perspektiv. Resultaten redovisas i Framtidens lantbruks rapport Hållbart jordbruk i Norrbotten (Röös m.fl., 2016), se referenslistan.

Referenser:

- Brunius, C., Moula, P. och Sandin, P. (2016). The ethical matrix as a potential tool in public procurement of food. I S. Olsson, A.I., Araújo, S.M., and Vieira, M.F. (ed.) *Food Futures: Ethics, science and culture*. Konferensrapport från Eursafe 2016. Wageningen Academic Publishers.
- Röös, E., Sandin, P. och Brunius, C. (2016). *Hållbart jordbruk i Norrbotten – rapport från ett scenariorbete* [Elektronisk] Uppsala: SLU. (ISBN: 978-91-576-9430-0) Tillgänglig: [2017-05-22].
- Konkurrensverket (2015). *Offentlig upphandling av mat: en kartläggning av Sveriges offentliga upphandling av livsmedel och måltidstjänster* [Elektronisk] Stockholm: E-print. (Konkurrensverkets rapportserie 2015: 1) Tillgänglig: [2017-05-22]

Framtidens lantbruk är en tvärvetenskaplig forskningsplattform vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) där forskare tillsammans med näringsliv, intresseorganisationer och myndigheter utvecklar kunskap kring hållbar användning av våra naturresurser, med tonvikt på lantbrukets djur- och växtproduktion och markanvändning.

framtidenslantbruk@slu.se
www.slu.se/framtidenslantbruk

